

IFJABB PLINIUS LEVELEI A VEZÚV ÓKORI NAGY KITÖRÉSÉRŐL

Az alábbi, Tacitushoz írott levelek a vulkanológia atyjának is tartott ifjabb Plinius beszámolója a Vezúv 79. évi kitöréséről, illetve nagybátyja – idősebb Plinius – haláláról. Plinius leírása történelmi és vulkanológiai szempontból egyaránt klasszikusnak számít a maga nemében. Egyúttal a legmegbízhatóbb ókori forrás egy tűzhányó kitöréséről. Az alább idézett levelek nemcsak halhatatlanná tették alkotóját, hanem tudománytörténeti jelentőségük is óriási. Az alapos és hiteles beszámoló révén fogalmat alkothatunk a hírhedt Vezúvon és környezetében a kitörés során végbement változásokról. Plinius neve egyúttal fogalommá vált: az általa szemléltetett vulkánkitöréshez hasonló erupciókat pliniusi-típusú kitörésnek nevezzük.

1.

„Kedves Tacitusom!

Nagybátyám halálának leírását kéred tőlem, hogy a valósághoz minél hívebben adhasd át az utókornak. Hálás vagyok érte, mert tudom, ha te örökíted meg halálát, halhatatlan dicsőség fogja övezni. Mert igaz, hogy már az is szinte örökre híressé tenné, hogy olyan gyönyörű vidék pusztulásával, olyan emlékezetes szerencsétlenség alkalmával érte a vég, mint ahogy egész városokat és lakóikat is; s az is igaz, hogy számos maradandó művel alkotott; mégis a te műveid halhatatlansága a legfőbb záloga az ő örök emlékezetének.

Boldognak tartom azokat, akik az istenek segítségével olyan tetteket vittek véghez, amelyeket érdemes följegyezni, vagy olyan műveket írtak, amelyeket érdemes elolvasni; a legboldogabbak azonban azok, akiknek mind a kettő sikerült. Ezek sorába kerül nagybátyám a maga és a te könyveid révén. Így hát annál szívesebben vállalom, sőt követelem a magam számára ezt a megbízatást.

Éppen Misenumban volt, és személyesen látta el a flottaparancsnoki tisztét. Augusztus 24-én déltájban anyám közli velem, hogy rendkívül nagy és különös fajta felhő tűnt fel. Nagybátyám már túl volt a napfürdőzésen és a hideg lemosdáson, s most leheveredve éppen uzsonnázott és olvasott. Azonnal saruját kérte, és felment egy magaslatra, ahonnan a legjobban megfigyelhette a rendkívüli jelenséget. Távolról nem tudtuk megállapítani, melyik hegyről tört fel a felhő, csak később tudódott ki, hogy a Vesuviusból. Alakja leginkább a lombos fenyőéhez hasonlított, mert hosszan magasba nyúló „törzse” fent mintegy szerteágazott, bizonyára azért, mert a kitörő gőz ereje felhajtotta, majd, amikor az csökkent, s már nem emelte, vagy talán saját súlyánál fogva is, szélteben előmlött. Olykor fehér volt, olykor szennyes és foltos aszerint, hogy földet vagy hamut kapott fel.

A tudós férfiú elég jelentősnek látta ahhoz, hogy közelebbről kívánja megvizsgálni. Megparancsolta, szereljenek föl egy gyorsnaszádot: nekem is megengedte, hogy vele tartsak, ha kedvem van rá. Én azt feleltem, hogy inkább dolgozom. Történetesen ő bízott rám valami írnivalót. Ahogy kilépett a házból, levelet kapott a fenyegető veszedelemtől megrémült Rectinától, Tascus feleségétől; kérte, hogy mentse meg veszedelmes helyzetéből (az ő villájuk ugyanis a hegy tövében feküdt, és csak hajón menekülhettek). Erre megváltoztatta szándékát, s amit a tudós érdeklődésével kezdett, mint életmentő folytatta. Négyvezősoros hajókat bocsátott a vízre, s maga is felszállt, hogy segítséget vigyen nemcsak Rectinának, hanem még sokaknak; mert a partvidék, kellemes fekvése miatt, igen sűrűn lakott volt. Sietve igyekszik oda, ahonnan mások menekülnek, s a kormányt egyenesen a veszélybe irányítja, annyira félelem nélkül, hogy a szerencsétlenség minden mozzanatát, minden jelenetét, ahogy szemébe ötlük, lediktálja vagy maga jegyzi föl.

Ahogy közeledtek, egyre forróbb és sűrűbb hamu hullott a hajóra, majd tajtékkövek meg fekete és átizzott, a tűzben megrepesztett kődarabok. Hirtelen zátony meredt eléjük, és hegyomlás zárta el a partot. Egy darabig habozik, visszaforduljon-e, de azután a

kormányosnak, aki a visszatérést tanácsolta, így szólt: „Bátraké a szerencse! Előre Pomponianushoz!” Pomponianus Stabiaeban volt, az öböl túlsó partján (a tenger ugyanis öblöt vájt itt az enyhe ívben bekanyarodó partba). Bár oda még nem ért el a veszély, már közlőrl látható volt, és ha tovább növekszik, közvetlenné válhatott; ezért Pomponianus hajóra rakatta holmiját, készen a menekülésre, ha az ellenszél elül. Mikor nagybátyám, a neki kedvező széllel, hozzáhajózott, átölelte remegő barátját, csillapította, bátorította, és hogy rettegését a maga nyugalomával oszlassa el, fürdőbe vitette magát; fürdés után leheveredik és megebédel, jókedvűen vagy – ami nem kisebb lelkiere vall – jókedvet színlelve.

Közben a Vesuvius hegyéből több helyen széles lángnyelvek és magas tűzoszlopok csaptak fel; vakító fényüket még növelte az éjszaka sötétsége. Nagybátyám, hogy a rémületet enyhítse, azt erősítette, hogy a földművesek riadt menekülésükben otthagytott tüzei és üresen hagyott villák égnek a síkságon. Ezután lefeküdt, és mély álomba merült, akik az ajtaja előtt elmentek, hallották kövérsége miatt nehéz és ziháló lélegzetvételt.

Közben az udvart, amelyből szobája nyílt, annyira ellepte és feltöltötte a hamuval vegyes tajtékkő, hogy ha még tovább is a hálószobában marad, nem tud kijönni. Ezért felkeltették, s visszatért Pomponianus és a többi virrasztó társaságába. Közösen megbeszélük, hogy a házban maradjanak-e, vagy a szabadban járkáljanak; mert a gyakori és erős földlökésektől meginogtak a házak, és mintha kimozdultak volna helyükből, ide-oda hajladoztak. A szabad ég alatt viszont a tajtékkövek hullásától kellett tartaniuk, bár ezek könnyűek és likacsosak voltak. Így azután, összehasonlítva a veszélyeket, az utóbbit választották; nagybátyám, mert az erősebb érv a gyengébbet, a többiek, mert a nagyobb félelem a kisebbet győzte le bennük. Párnákat tettek a fejükre, és kendőkkel lekötyözték; így védekeztek a köeső ellen.

Máshol már felkelt a nap, ott sötétebb és sűrűbb volt az éj, mint bármikor; csak lángcsóvák és különböző fényjelenségek enyhítették. Elhatározták, hogy kimennek a partra, és közlőrl nézik meg, lecsillapodott-e már valamennyire a tenger; de még mindig viharos és haragos volt. Ő egy leterített vitorlára heveredett, s újra meg újra hideg vizet kért és ivott. Mikor azután a lángok és a kengőz, a lángok hírnöke miatt a többiek futásnak eredtek, ő is felkelt. Két szolgáljára támaszkodva felállt, de nyomban összerogyott; gondolom a sűrű gőz akadályozta a légzésben, és elzárta légzőcsövét, amely amúgy is beteg, szűk volt, úgyhogy gyakran fulladozott.

Mikor harmadik napon az utcán, amelyet utoljára látott, visszatért a nappali világosság, megtalálták a testét, épen, sértetlenül, úgy felöltözve, ahogy volt. Külsejéről inkább alvónak, mint halottnak látszott.

Közben én és anyám Misenumban... – de ez már nem tartozik a történethez, és te csak az ő halálnak körülményeit akartad megtudni. Zárom hát soraimat. Még csak azt teszem hozzá, hogy mindazt sorra vettem, aminél magam jelen voltam, vagy amit nyomban megtörténte után hallottam, amikor leginkább az igazsághoz híven szokták elmondani. Te válogasd ki, amit fontosnak tartasz, mert más levelet írni és más történelmet, másképp ír az ember jó barátjának, másképp mindenkinek.

Minden jót!”

Ifjabb Plinius: Levelek. Hatodik könyv,
16. levél: Az idősebb Plinius halála
(Maróti Egon fordítása)

2.

„Kedves Tacitusom!

Felszólításodra levélben számoltam be nagybátyám haláláról. Azt mondod: ez keltette föl benned a vágyat, hogy megtudd, milyen félelmet álltam ki, sőt milyen viszontagságokon

mentem át, amíg Misenumban időztem, mert leveletem épp azzal fejeztem be, hogy ott voltam. Bár lelkem borzad a visszaemlékezéstől... elkezdem.

Miután nagybátyám távozott, én magam az egész napot tanulmányaimmal töltöttem (hiszen ezért maradtam otthon); azután megfürödtem, megvacsoráztam, utána keveset aludtam. Már jó néhány napja érezhető volt a földrengés, de nem keltett különösebb félelmet, mert Campaniában ezt megszokták; ezen az éjszakán azonban olyan erős volt, hogy szinte már nem is mozgott, hanem felfordult minden. Anyám besiet hálószobámba: ugyanakkor már én is talpon voltam, hogy felkeltsem, ha történetesen még aludt volna. Leültünk a ház előterében, amely keskeny csíkban húzódott a tenger és az épületek között. Nem is tudom, minek nevezzem: bátorságnak vagy oktalanságnak (hiszen tizenhét éves voltam): odakértem Titus Livius könyvét, és mintha más gondom se volna, olvasom, sőt kivonatolom, amit már előbb megkezdtem. Ekkor nagybátyámnak az a barátja, aki nemrégiben érkezett hozzá Hispaniából, amint látja, hogy anyámmal ott ülünk, sőt én még olvasok is, korholja anyámat közömbösségéért, engem nemtörődomségemért. Én meg továbbra is éppolyan egykedvűen olvasom a könyvet.

Már reggel hat-hét óra felé járt az idő, s mégis mindig bizonytalan s valósággal bágyadt volt a világosság. A körülöttünk lévő épületek a folytonos földrengések következtében annyira megrongálódtak, hogy ezen a nyílt, de mégiscsak szűk helyen nagy okunk volt rettegni biztos beomlásuktól. Ekkor végre jónak láttuk távozni a városból. Nyomunkba szegődik a megrémült sokaság, és ami félelmetes helyzetekben okosságzámba megy, más tanácsát többre tartja, mint a magáét: óriási tömegével szorongat, és szinte taszigál bennünket útközben. Amint kijutottunk a házak közül, megállapodtunk. Itt sok csodálatos, sok félelmetes élményben volt részünk. Mert azok a kocsik, amelyeket előállítottunk, hiába voltak egészen sík terepen, egyszer erre, másszor arra gurultak, és még akkor sem maradtak egy helyben, ha kerekeiket kövel alátámasztották. Azután láttuk, hogy a tenger visszahömpölyög. Valóban, a partszegély kiszélesedett, és sok tengeri állat ott rekedt a szárazzá vált fövényen. A másik oldalon a borzalmas fekete felhőt ide-oda cikázó tüzes és kacskaringós villámok szaggatták meg, s mikor meghasadt, hosszú lángnyelvek csaptak föl benne: ezek hasonlítottak ugyan villámokra, de nagyobbak voltak.

Nos, az előbb említett hispaniai jó barát most már erélyesebben és nyomatékosabban szól ránk: „Ha testvéred, ha nagybátyád él, azt akarta, hogy épségben maradjatok; ha elpusztult, azt akarta, hogy túléljétek. Hát miért nem menekültök innen?” Azt feleltük neki: amíg nem tudjuk, él-e, nem vagyunk hajlandók a magunk menekülésével törődni. Egy percig sem maradt tovább, nekiiramodott, és vad futással menekült a veszedelemből.

Nem sokkal később az a bizonyos felhő leereszkedett a földre, elborította a tengert, körülvette és elrejtette a Capreae szigetét, a Misenum ó-fok kiugró szikláit szintén eltakarta a szemünk elől. Ekkor anyám kérlel, nógat, parancsol: bármi módon, de meneküljek; fiatal vagyok, tehát el tudok menekülni, ő viszont már idős, elnehezedett testű, és nyugodtan hal meg, ha nem lesz oka az én halálomnak. Azt feleltem neki, hogy nélküle nem óhajtok életben maradni, majd megragadtam a kezét, és így kényszerítettem, hogy szaporázza lépteit. Csak nehezen fogad szót, és vádakkal halmozza el magát, hogy engem feltartóztat.

Ekkor hamueső kezd hullani, egyelőre csak ritkásan. Hátrapillantok: mögöttünk sűrű sötétség terjengett, elborította a földet, rohanó áradat módjára hömpölygött utánunk. – Térjünk le oldalt – szoltam –, amíg látunk, hogyha elvágódunk az úton, az utánunk özönlő sokaság el ne taposson bennünket a sötétben. Alig tekintünk körül, máris sötétség szakad ránk, nem olyan, mint a holdtalan vagy felhős éjszaka, hanem olyan, mint mikor zárt helyiségben eloltják a lámpát. Ekkor felhangzott az asszonyok jajveszékése, gyermekek siránkozása, férfiak kiáltozása: egyesek szüleiket, mások gyermekeiket vagy házastársaikat szólították, vagy hangjukról lassan felismerték; egyesek a maguk baján, mások szeretteik sorsán siránkoztak;

akadtak olyanok is, akik halálfélelmükben a halálért esedeztek, sokan az égi istenek felé nyújtogatták karjukat, sokan mások azt hangoztatták, hogy nincsenek már sehol sem istenek, és rászakadt a világra az a bizonyos utolsó, örökké tartó éjszaka. Nem hiányoztak olyanok sem, akik kitalált és hazug rémhírekkel még inkább fokozták a valóságos veszedelmet. Egyesek ráadásul még azt is híresztelték, hogy Misenumban ez az épület összeomlott, a másik kigyulladt – mindez álhír volt, de elhitték. Kissé kivilágosodott, de mi nem arra gondoltunk, hogy itt a virradat, hanem csak arra, hogy közelebb ért hozzánk a tűz. A tűz azonban jókora távolságban megállott, és újból ránk szakadt a sötétség, újból hullott a sűrű hamueső, egyre sűrűbben. Többször is felkeltünk, hogy lerázzuk magunkról; különben eltakart, vagy éppen elnyomott volna bennünket a súlya. Eldicsekedhetném vele, hogy ebben a nagy veszedelemben sem sóhaj, sem gyávaságra való szó nem jött ki a számon, legfeljebb az volt halandó végzetemnek nyomorúságos, de mégis nagy vigasztalása, hogy mindenkivel együtt pusztulok el, és mindenek énvelem.

Végül az a bizonyos sötétség mintegy füstté vagy köddé finomulva eloszlott; nemsokára igazi világosság derült ránk, még a nap is kisütött, mindenesetre sárgás fénnel, mint amilyen napfogyatkozásakor szokott lenni. Még mindig káprázik a szemünk, de döbbenet látjuk már, hogy mindent vastag hamuréteg borít, mint a hó. Visszatértünk Misenumba, úgy ahogy rendbe hoztuk testünket, majd remény és félelem közt hányódva töltöttünk egy aggódással és kétségekkel teljes éjszakát. A félelem mindennél erősebbnek bizonyult; mert a földrengés is makacsul tartott, sokan pedig félőrülten rémületes jövendölésekkel űztek csúfot a maguk és mások bajaiból. Mi még ekkor sem gondoltunk távozásra – bár már kitapasztaltuk a veszedelmeket, és továbbiakra is el voltunk készülve –, amíg csak hírt nem kapunk nagybátyámról.

Mindez nem való történelmi művedbe, s ne is így olvasd, hogy majd megírod, és mivel te kérted, magadra vess, ha kiderül, hogy még levélbe sem való.

Isten veled!”